

ЛАПКІН Андрій
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри судоустрою та прокурорської діяльності
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого,
м. Харків, Україна

ВИЗНАЧЕННЯ ПРОКУРОРОМ МЕЖ СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ З ТОЧКИ ЗОРУ ТЕОРІЇ КРИМІНАЛЬНОГО ПОЗОВУ

У контексті інтеграції прокуратури до судової влади та зближення різних видів судочинства набуває актуальності теорія кримінального позову, яка дає можливість обґрунтувати природу й характер визначення прокурором меж судового розгляду.

Визначенню меж судового розгляду присвячено ст. 338 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України), аналіз положень якої надає можливість дійти таких висновків: 1) межі судового розгляду визначає обвинувачення, сформульоване в обвинувальному акті; 2) межі судового розгляду може змінити прокурор, змінивши обвинувачення, висунувши додаткове обвинувачення, відмовившись від підтримання публічного обвинувачення; 3) суд може вийти за межі висунутого прокурором обвинувачення лише в частині зміни правової кваліфікації кримінального правопорушення, якщо це покращує становище особи, стосовно якої здійснюється кримінальне провадження. Таким чином, в основі меж судового розгляду зі змістовного боку лежить висунуте прокурором обвинувачення, а з формального – затверджений і направлений прокурором до суду обвинувальний акт.

Аналіз інших процесуальних кодексів показує, що межі судового розгляду в них окремо не регламентуються, хоча при цьому згадуються в контексті інших питань. Зокрема, згідно із ч. 1 ст. 13 Цивільного процесуального кодексу України, ч. 1 ст. 14 Господарського процесуального кодексу України, диспозитивність, відповідно, цивільного та господарського судочинства пов'язується законодавцем із тим, що суд розглядає справи не інакше як за зверненням особи в межах заявлених нею вимог і на підставі доказів, поданих учасниками справи або витребуваних судом. Відповідно до ч. 2 ст. 9 Кодексу адміністративного судочинства України (далі – КАС України), суд розглядає адміністративні справи не інакше як за позовною заявою, поданою відповідно до цього Кодексу, в межах позовних вимог. Суд може вийти за межі позовних вимог, якщо це необхідно для ефективного захисту прав, свобод, інтересів людини і громадянина, інших суб'єктів у сфері публічно-правових відносин від порушень з боку суб'єктів владних повноважень. Таким чином, в усіх видах судочинства межі судового розгляду визначають позовні вимоги, викладені у відповідному позові.

Аналогічну правову природу має й визначення меж судового розгляду у кримінальному судочинстві. Так, роль позивача у ньому виконує прокурор, позовні вимоги об'єктивуються у висунутому ним обвинуваченні, а значення позову має направлений до суду обвинувальний акт. Разом із тим, очевидно, що кримінальне судочинство, зберігаючи свою позовну природу, має значну специфіку, що відрізняє його від інших судових процесів. Ця специфіка значною мірою визначається правовим статусом прокурора та його діяльністю у кримінальному провадженні.

Варто звернути увагу на те, що концепція кримінального позову має давню історію. Так, найстаріша форма обвинувачення полягала у його закріпленні за потерпілими. Як зазначав І.Я. Фойницький, вона мала як переваги у вигляді полегшення роботи уряду та надання потерпілому можливості задоволення власної образи на злочинця, так і недоліки, які полягали у тому, що не по кожному злочину може знайтись потерпілий, здатний порушити кримінальне переслідування і підтримувати його перед судом; для цього потрібні і вільний час, і кошти, і бажання бути обвинувачем, що вимагає державної організації обвинувачення. Останнє можливо в двох формах: народного обвинувачення і посадового обвинувачення [1, с. 48]. Аналогічні погляди висловлював і М.В. Муравйов, вказуючи, що первісному стану будь-якого народу притаманне приватне переслідування, яке з розвитком державності поступово переходить у публічне. В античному світі це виражалось переважно у народній формі. Наприклад, в Давньому Римі кожному повноправному громадянину надавалося право підтримувати обвинувачення у суді. Первісно в основі народного обвинувачення лежало почуття громадянського обов'язку, яке потребувало підкріплення. Тому, щоб більшість злочинів не залишилася безкарною, встановлювалася грошова винагорода для приватних обвинувачів. Це зумовило виникнення особливого класу професійних обвинувачів (кводрупраторів), які жили переслідуванням і нерідко здійснювали його за наймом, а пізніше сформувалася професія делаторів, або обвинувачів-донощиків. Їх зловживання, на думку дослідника, завдали тяжкого удару інституту народного обвинувачення та зумовили пошук нових форм обвинувачення – уже публічного, що перейшли у модель розшукового процесу [2, с. 42–45]. Таким чином, історичний розвиток офіційного (публічного) обвинувачення, носієм якого на певному історичному етапі став прокурор, відбувався із приватного обвинувачення, яке являло собою ніщо інше, як позов. У цьому відношенні можна стверджувати, що публічно-позовна модель судочинства замінила приватно-правову, яка вичерпала себе через притаманні їй системні недоліки.

Показово, що розшуковий процес, який не передбачав поділу процесуальних функцій, наявності самостійних сторін та спору між ними, і, відповідно, не потребував участі прокурора як суб'єкта підтримання обвинувачення, не мав і позовної природи, оскільки розпочинався не на вимогу зацікавленого у вирішенні справи суб'єкта, а за розсудом органу досудового розслідування, який виступав і носієм судової влади. Лише його трансформація у змагальну модель

кримінального судочинства обумовила відокремлення процесуальної функції обвинувачення від функції розгляду й вирішення справи. Значною мірою таке виокремлення пов'язано із тим, що у змагальній моделі судочинства в основі судового розгляду лежить не власна ініціатива суду, а вимога відокремленого від нього суб'єкта, яким є прокурор або інший альтернативний чи додатковий суб'єкт (потерпілий, громадський обвинувач тощо).

Зважаючи на те, що відповідна кримінально-позовна вимога має значення не сама собою, а як привід та підстава для судового розгляду, можна дійти висновку, що та чи інша модель кримінального судочинства значною мірою визначається тим, ким, на якій підставі та в якому порядку визначаються межі судового розгляду. При цьому виокремлення як суб'єкта такої вимоги спеціально уповноваженого органу держави – прокуратури, яка висуває її від імені та в інтересах суспільства й держави, є найбільш характерною ознакою моделі публічно-позовного процесу, що одержала найбільш виразне втілення у вітчизняне законодавство в результаті Судової реформи 1864 року. Саме в цей час концепція кримінального позову отримала достатнє теоретичне обґрунтування у науковій юридичній літературі.

Разом із тим, окремі ознаки публічно-позовного процесу втілені у чинну в Україні модель кримінального судочинства. Її характерними ознаками є такі:

1) ініціатором судового розгляду, зокрема й судового провадження загалом є прокурор. Без звернення прокурора судове провадження у першій інстанції не може бути розпочате, оскільки КПК України не передбачає можливості звернення до суду будь-яких інших учасників кримінального провадження (слідчого, потерпілого тощо). Це надає можливість вести мову про монополію прокурора на пред'явлення кримінального позову;

2) приводом для судового провадження слугує акт прокурора: обвинувальний акт, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, або клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності. Формальні вимоги, які ставляться до цих документів, передусім до обвинувального акта, мають деякі спільні ознаки з вимогами до позовних заяв, які пред'являються в інших видах судочинства;

3) підставою для судового розгляду є висунуте прокурором обвинувачення, яке є аналогом позовних вимог в інших видах судочинства. Хоча загалом підставою початку кримінального провадження є дані щодо ознак кримінального правопорушення (ч. 1 ст. 214 КПК України), однак предметом судового розгляду вони виступають не безпосередньо, а через сформульоване прокурором обвинувачення, яке являє собою твердження прокурора про вчинення обвинуваченим кримінального правопорушення, тобто інтерпретацію прокурором відомостей про обставини, які підлягають предмету доказування;

4) судовий розгляд здійснюється лише у визначених прокурором межах. Правом змінити ці межі наділяється лише прокурор через такі варіанти корегування своєї процесуальної позиції, як зміна обвинувачення, висунення додаткового обвинувачення або відмова від підтримання публічного обвину-

вачення. Такі повноваження прокурора відповідають передбаченим в інших видах судочинства правам позивача відмовитися від позову, всіх або частини позовних вимог (відмова прокурора від обвинувачення), збільшити або зменшити розмір позовних вимог, змінити предмет або підстави позову (зміна обвинувачення, висунення додаткового обвинувачення).

Хоча повноваження суду щодо зміни меж судового розгляду загалом не властиві іншим видам судочинства, варто звернути увагу, що вони обумовлені необхідністю захисту прав особи. Аналогічні завдання наділення суду таким повноваженням передбачені й в адміністративному судочинстві. При цьому підстави для зміни меж судового розгляду судом, передбачені у ч. 3 ст. 337 КПК України, мають виключний характер і застосовуються винятково для покращення правового становища обвинуваченого у разі помилкової позиції прокурора з цих питань. В будь-якому разі позиція суду з цього питання не може бути вирішальною для прокурора, оскільки він є процесуально самостійним у розпорядженні обвинуваченням.

На підставі викладеного можна дійти висновку про доцільність розгляду проблематики визначення прокурором меж судового розгляду та їх зміни в межах концепції кримінального позову. Це дає можливість усунути деякі колізії та прогалини правового регулювання, а також краще зрозуміти правову природу й призначення відповідної діяльності прокурора.

Список використаних джерел:

1. Фойницкий И.Я. Курс уголовного судопроизводства. Т. 1. Изд. 2-е, пересмотр. СПб: Типография М. Стасюлевича, 1896. 594 с.
2. Муравьев Н.В. Прокурорский надзор в его устройстве и деятельности: пособие для прокурор. службы. Москва: Унив. тип., 1889. Т. 1: Прокуратура на Западе и в России. 552 с.

Генеральна прокуратура України
Національна академія прокуратури України

ПОВНОВАЖЕННЯ ПРОКУРОРА ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ МЕЖ СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ

МАТЕРІАЛИ
круглого столу

22 листопада 2019 року

Київ
2019

УДК 343.13
ББК 67.308
П 42

Укладачі:
Мінченко С.І., Севрюков В.В., Полегенька О.Р.,
Абрамянц А.В., Штанько С.П.

Повноваження прокурора щодо визначення меж судового розгляду:
П 42 матеріали круглого столу (22 листопада 2019 року). Київ: Національна академія прокуратури України, 2019. 120 с.
ISBN 978-617-7800-06-3

У збірнику вміщено тези учасників круглого столу «Повноваження прокурора щодо визначення меж судового розгляду», співорганізатори якого – Генеральна прокуратура України та Національна академія прокуратури України.

Захід організовано з метою об'єднання зусиль науковців і практичних працівників для здійснення комплексного аналізу сучасного стану інституту меж судового розгляду, розв'язання проблемних питань застосування цього інституту під час розгляду кримінальних проваджень у судовому порядку та вироблення рекомендацій з удосконалення кримінального процесуального законодавства України.

Матеріали друкуються в авторській редакції з незначними коректорськими правками. Відповідальність за точність поданих фактів, цитат, цифр, прізвищ, використаних джерел несуть автори.

УДК 343.13
ББК 67.308

КАЛАНЧА Інга

Електронний алгоритм реалізації повноважень прокурора
щодо визначення меж судового розгляду 41

КАРПОВА Анна

Актуальні проблеми відмови прокурора від обвинувачення..... 44

КЕДРУК Вадим

Проблемні питання зміни прокурором обвинувачення..... 48

КИСЕЛЬОВ Вадим

Процесуальні наслідки виходу за межі викладеного
в обвинувальному акті обвинувачення..... 51

КОВАЛЕНКО Людмила

Межі судового розгляду угод у кримінальних провадженнях 55

КОЗІЙ Василь

Зміна меж судового розгляду кримінального провадження
у випадку початку провадження щодо юридичної особи в суді..... 58

КРАВЧЕНКО Юлія

Колізія норм кримінального процесуального законодавства
під час зміни групи прокурорів у кримінальному провадженні 62

ЛАПКІН Андрій

Визначення прокурором меж судового розгляду
з точки зору теорії кримінального позову..... 64

МОЖНЯКОВ Роман

Прокурор як гарант дотримання прав потерпілих
при зміні обвинувачення в суді..... 68

НІКОЛАЄВА Анна

Повноваження прокурора щодо визначення
меж судового розгляду 71

ОСТРОВСЬКА Марія, ФЕЩИК Наталія

Процесуальні порушення у визначенні меж судового розгляду:
компроміс сторін захисту та обвинувачення..... 74

ПОЛЕГЕНЬКА Олена

Правові наслідки при зміні обвинувачення прокурором у суді 77

Формат 170x240
Папір офсетний. Друк цифровий. Гарнітура Minion Pro
Умовн.-друк. арк. 8,4. Обл.-вид. арк. 7,5
Наклад 32 прим. Зам. № 19-11-12-1
Підписано до друку 18.11.2019

Виготовлення оригінал-макета та друк
Національна академія прокуратури України
вул. Юрія Ілленка, 81-б, м. Київ, 04050

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої
справи до Державного реєстру видавців,
виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції.
Серія ДК № 4 001 від 10.03.2011